

Mensur Valjevac¹

NEKE PREVODILAČKE DILEME

Sažetak

Jedna od najtežih, kako intelektualanih, tako i znanstvenih zahtjeva je kvalitetno prevođenje iz jednog na drugi jezik. Razvojem jezika kao živog tkiva svake etničke i kulturne zajednice javlja se potreba za povremenim revidiranjem, ispravkama, dopunjavanjem i usavršavanjem postojećih prijevoda. Rad je posvećen prevođenju pojedinih sintagmi i termina sa arapskog jezika na bosanski. Ti prijevodi su se pojavili sa prvim ozbiljnijim radovima, kao što je bilo prevođenje Kur'ana i ostali zakovani do našeg vremena. To je prije svih uobičajni prijevod Bismille sa "u ime Boga" koji teško može biti opravdan sa stanovišta jezika, ali i islamskog vjerovanja. Rad pokušava da otvori neka pitanja i uputi poziv našim arabistima i teolozima da razmisle o revidiranju pojedinih prijevoda.

Ključne riječi: *Bismilla / takva-luk / sročeni prijevodi / tefsir / ta'bir / te'vil.*

Uvod

Povlačenjem Osmanlija iz naših krajeva počinje novi period prevođenja islamske literature na bosanski jezik. Taj izazov je i danas aktuelan, pogotovu u periodu nakon posljednjeg rata kada je, slobodni smo reći, prevedeno, poglavito sa arapskog jezika, više literature nego u cijelom protekolom periodu. Razlozi za to su brojni, a prije svih demokratija i sloboda vjere, zatim veliki broj naših studenata koji su studirali u arapskom svijetu, ali i na Islamskom teološkom fakultetu u Sarajevu, prije rata. Broj tih studenata je naglo porastao poslije rata, tako da danas možemo govoriti o stotinama studenata koji su završili više i visoke islamske studije u arapskom i općenito islamskom svijetu. Treći, po nama,

¹ Asistent, Islamski pedagoški fakultet Univerziteta u Zenici, valjevac.mensur@gmail.com

važan razlog je nesebična pomoć naše islamske braće koja nije ostala samo na humanitarnom polju, već je imala svoj odjek i na kulturnom i vjerskom planu. O njenim, uglavnom, prosvjetiteljskim efektima, svjedoče naše džamije ispunjene omladinom i naše ulice pune pokrivenih mladih žena.

U našem radu mi ćemo se osvrnuti na neke prijevode koji su kod nas postali uobičajni i općeprihvaćeni, kao što je to prijevod invokacije *Bismillahir-Rahamanir-Rahim* sa "U ime Boga" na što se u islamskoj literaturi na našem jeziku prvi kritički osvrnuo naš uvaženi šejh, Mustafa efendija Čolić (1921.-2004),² kako u svojim autorskim djelima tako i u svojim prijevodima. Šejh je čak napisao jedno autorsko djelo koje je svojom ukupnošću posvećeno tom pitanju. Djelo je naslovio *SA BISMILOM, A BEZ BISMILE* (البسمة بلا بسمة).

Prevođenje invokacije Bismillahir-Rahmanir-Rahim

U spomenutom djelu šejh Čolić govori o *Bismilli, Fatihi, Ajeti-kursiji*, suri *Jasin, Ihlas* i posljednje dvije kur'anske sure, i to o njihovim značenjima, njihovoj vrijednosti i njihovom namjenskom učenju, izgovaranju i ponavljanju. Naravno, sve je to popraćeno Šejhovim komentarima, karakterističnim njegovom naučavanju u cjelokupnom opusu. Djelo je objavljeno 2000. i broji 179 stranica.

U njemu Šejh, također, iznosi temeljne postulate svog naučavanja i vjerovanja, ukazuje na to zašto se odlučio za ovakav naslov djela *SA BISMILOM, A BEZ BISMILE*, tj. sa robovskom Bismillom, a ne sa *nijjetskom*. Šejh se kritički osvrnuo na dosadašnji uobičajeni prijevod Bismille sa "U ime Boga..."

² U Bosni, od vremena *feth*-a pa do današnjih dana, djelovao je i radio veliki broj učenjaka relevantnih u cjelini za islamski svijet, među kojima je bio i veliki broj živih sufija – učitelja naše duhovnosti. Neki su djelovali usmenom riječju, a neki i usmenom i pisanom. Šejh Mustafa efendija Čolić je jedna od najblistavijih zvijezda našeg duhovnog neba. Najbolji svjedok toga jeste njegov životni put, te njegova djela i radovi koje je ostavio iza sebe. Životni put uvaženog šejha, na intelektualnom planu, bio je jako plodan. On je iza sebe ostavio veliki broj autorskih djela, prijevoda i komentarisanih prijevoda. Do sada je objavljeno preko dvadeset naslova, a još skoro toliki broj u rukopisima i priprema čeka na objavljivanje. Pored toga Šejh je bio učesnik na nekoliko znanstvenih skupova na kojima je predstavio svoje referate. To svrstava rahmetli Šejha u najplodnije autore sufijske provenijencije našeg podneblja.

Raditi "u ime Boga" znači imati vlastitu i nezavisnu energiju, snagu i moć, a raditi "s imenom Boga" znači biti rob koji nema vlastite snage, moći i energije (*la havle ve la kuvvete illa billahi* - Niko osim Svevišnjeg Allaha nema sopstvene akcije ni energije!) tj. biti rob koji sve radi s *bereketom* Imena Allahovog. Takav prijevod "U ime Boga..." i vjerovanje naslanja se na kršćansko i bogumilsko vjerovanje. (Čolić, 2000:16-24)

U prilog Šejhovm razmišljanu, mi bismo dodali da isto tako prijevod Bismille sa 'u ime Allaha' je neadekvatan u jezičkom smislu. Prijedlog *bi* ne može nikako imati značenje namjere. (Muftić, 1998)

Ako kažemo da radimo *u ime nekoga* ili *na ime nečega*, u našem jeziku, to značiti našu namjeru da radimo nešto radi nekoga ili nečega, a može značiti i da smo mi ovlašteni od strane nekoga da nešto radimo u ime njega. To drugo značenje prisutno je u savremenom arapskom jeziku. Za glasnogovornika upotrebljava se izraz '*el-mutehaddisu bismi...*', tj. govornik u ime... Npr. '*el-mutehaddisu bismil-hukumeti*' - glasnogovornik vlade. Ova sintagma ukazuje da je on ovlašten od strane vlade da govori u ime nje, ali nema značenje namjere.

Za namjeru je daleko primjereniji prijedlog *fi* ili prijedlog *li*, kao u posljednjem ajetu sure el-Ankebut gdje Uzvišeni Allah govori o:

وَالَّذِينَ جَاهَدُوا فِينَا لَنَهْدِيَنَّهُمْ سُبُلَنَا وَإِنَّ اللَّهَ لَمَعَ الْمُحْسِنِينَ

"onima koji se bore zbog Nas (*vellezīne džāhedū finā*)". (Kur'an, el-Ankebut, 69)

U skoro svim hadiskim zbirkama mogu se naći hadisi koji govore o onima koji se vole u ime Allaha (*fillahi*):

وَرَجُلَانِ تَحَابَّا فِي اللَّهِ

"I dvojica ljudi koji su se voljeli u ime/radi Allaha."

O tome govori i hadis-kudsi:

حَقَّتْ مَحَبَّتِي لِلْمُتَحَابِّينَ فِيَّ وَحَقَّتْ مَحَبَّتِي لِلْمُتَبَاذِلِينَ فِيَّ وَحَقَّتْ مَحَبَّتِي لِلْمُتَزَاوِرِينَ فِيَّ
وَالْمُتَحَابُّونَ فِي اللَّهِ عَلَى مَنَابِرٍ مِنْ نُورٍ فِي ظِلِّ الْعَرْشِ يَوْمَ لَا ظِلَّ إِلَّا ظِلُّهُ

"Moju ljubav zaslužuju oni koji se vole u ime/radi Mene; Moju ljubav zaslužuju oni koji se zalažu jedni za druge u ime/radi Mene; Moju ljubav zaslužuju oni koji se posjećuju u ime/radi Mene. Oni koji se vole u ime/radi Allaha bit će na prijestoljima od svjetla u sjeni 'Arša kada ne bude drugog hlada osim Njegova." (Eš-Šejbani, bez godine:5/236, hadis br. 22117)

O istoj tematici govori i slijedeći hadis:

مَنْ أَعْطَى لِلَّهِ وَمَنَّعَ لِلَّهِ وَأَحَبَّ لِلَّهِ وَأَبْغَضَ لِلَّهِ وَأَتَكَحَّ لِلَّهِ فَقَدْ اسْتَكْمَلَ إِيمَانَهُ

"Onome ko daje u ime/radi Allaha (*illahi*), uskraćuje u ime/radi Allaha (*illahi*), voli u ime/radi Allaha (*illahi*), mrzi u ime/radi Allaha (*illahi*) i stupi u brak u ime/radi Allaha (*illahi*) upotpunjen je iman." (Et-Tirmizi, bez godine:4/670, hadis br. 2521)

U prijevodima Kur'ana na zapadne jezike Bismilla se prevodi 'u ime Boga' što svakako odgovara kršćanskom vjerovanju da su 'božja djeca', pa se osjećaju ovlaštenim da rade u ime Boga, odnosno 'u ime oca, sina i duha'. Prvi prijevod Bismille 'u ime Boga' ponudio nam je pravoslavni pop Mićo Ljubibratić i to u prijevodu sa francuskog jezika.

Iako se sintagma 'u ime Boga' u duhu našeg jezika koristi u značenju namjere, ona nije adekvatan prijevod značenja Bismille ni u akaidskom smislu, jer mi muslimani vjerujemo da smo Božiji robovi, ovisni o svome Gospodaru, nemoćni učiniti bilo šta bez Njega. Robovima nikad nije dozvoljeno da nešto čine u ime svoga Gospodara, osim posebno odabranim. Po našem vjerovanju to mogu biti samo Božji poslanici i meleki. Mi, obični smrtnici, možemo se samo truditi da sve svoje poslove, bili to vjerski obredi, privatni ili profesionalni zadaci, nastojimo činiti jedino i isključivo *radi* Allaha, ne radi pokazivanja, slave, ugleda, zarade... Allahov Poslanik, sallallahu alejhi ve selleme, koji je bio sačuvan od svih slabosti, prilikom izlaska u džamiju, podučavajući nas, učio je ovu dovu:

اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ بِحَقِّ السَّائِلِينَ عَلَيْكَ وَأَسْأَلُكَ بِحَقِّ مَمْسَايَ هَذَا فَإِنِّي لَمْ أَخْرُجْ أَشْرًا وَلَا بَطْرًا وَلَا رِيَاءً وَلَا سُمْعَةً وَخَرَجْتُ اتِّقَاءَ سُخْطِكَ وَإِبْتِغَاءَ مَرْضَاتِكَ فَأَسْأَلُكَ أَنْ تُعِيدَنِي مِنَ النَّارِ وَأَنْ تُعْفِرَ لِي ذُنُوبِي إِنَّهُ لَا يَغْفِرُ الذُّنُوبَ إِلَّا أَنْتَ

Allāhumme innī es-eluKe bihakkissāilīne 'alejKe ve es-eluKe bihakkī memšāje hazā feinnī lem ahrudž ešeren ve lā betaren ve lā rijāen ve lā sum'aten ve haredžtuttikāe suhtiKe vebtigāe merdātiKe fe-es-eluKe en tu'izenī minennāri ve en tagfire lī zunūbī innēhū lā jagfiruzznūbe illā Ente.

Allahu, molim Te pravom onih koji Te mole i molim Te pravom ovog moga odlaska jer ja nisam izašao ni zbog ponosa, ni zbog oholosti, ni zbog pokazivanja, niti zbog čuvenja već sam izašao čuvajući se Tvoga prezira i tražeći Tvoje zadovoljstvo, pa Te molim da me zaštitiš od Vatre i da mi oprostiš grijeh. Grijehe

opraštaš samo Ti." (El-Kazvini, bez godine:1/256., hadis br., 778. i Eš-Šejbani, bez godine:3/21, hadis br. 11172)

Allahov Poslanik, sallallahu alejhi ve alihi ve selleme, redovno je prilikom spuštanja mejjita u kabur, prilikom klanja kur'bana i u pojedinim predajama prije *ettehijatu*, učio: *Bismillāhi ve billāhi.*, tj. s imenom Allaha i s Allahom. (Et-Tirmizi, bez godine: 3/364., hadis br. 1046; Eš-Šejbani, bez godine: 3/362., hadis br. 14936.; En-Nejsaburi, El-Hakim 1990: 1/399., hadis br. 983)

Podsjetit ćemo se da je jedan od temelja našeg vjerovanja: *lā havle ve lā kuvvete illā billāh.*, tj. nema nikakve snage, niti moći osim s Allahom.

U drugim hadisima se govori o spominjanju Allahovog imena prilikom nekih radnji. Npr. u hadisu u kojem se govori o normama ponašanja u ratu Allahov Poslanik, sallallahu alejhi ve selleme, kaže:

اغزُوا بِسْمِ اللَّهِ وَفِي سَبِيلِ اللَّهِ قَاتِلُوا مَنْ كَفَرَ اغزُوا وَكَا تَعْلُوا وَكَا تُعَدِرُوا وَكَا تُمْتَلُوا وَكَا تَقْتَلُوا وَكَا تَلِيدًا

"Borite se 's imenom Allaha' na Allahovom putu, borite se protiv onih koji Allaha ne vjeruju. Borite se i ne izdajte, ne uzimajte ratni plijen prije raspodjele, ne mrcvarite i ne ubijajte djecu!" (Et-Tirmizi, bez godine:3/364., hadis br. 1408), zatim hadis koji govori o prilasku supruzi i odlasku na počinak. U prvom se kaže:

لَوْ أَنَّ أَحَدَهُمْ إِذَا أَرَادَ أَنْ يَأْتِيَ أَهْلَهُ قَالَ بِاسْمِ اللَّهِ اللَّهُمَّ جَنَّبْنَا الشَّيْطَانَ وَجَنَّبَ الشَّيْطَانَ مَا رَزَقْتَنَا فَإِنَّهُ إِنْ يُقَدَّرَ بَيْنَهُمَا وَكَدَّ فِي ذَلِكَ لَمْ يَضُرَّهُ شَيْطَانٌ أَبَدًا

"Ukoliko neko od njih, kada želi prići supruzi, izgovori: 'S imenom Allaha! Moj Allahu, ukloni od nas šejtana! Ukloni ga i od onoga što nam podariš!'³ - ako iz toga odnosa bude rođeno dijete - šejtan mu nikada neće nanijeti štetu!" (En-Nejsaburi, Muslim, bez godine:2/1058, hadis 1434) a u drugom se ističe da su zadnje riječi koje je izgovarao Allahov Poslanik, sallallahu alejhi ve selleme, prije utonuća u san, bile:

اللَّهُمَّ بِاسْمِكَ أَحْيَا وَأَمُوتُ

³ (بِاسْمِ اللَّهِ اللَّهُمَّ جَنَّبْنَا الشَّيْطَانَ وَجَنَّبَ الشَّيْطَانَ مَا رَزَقْتَنَا) BISMILLĀHI, ALLĀHUMME DŽENNIBNEŠŠEJTĀNE VE DŽENNIBIŠŠEJTĀNE MĀ REZAKTENĀ.

"Allahu, s Tvojim imenom živim i umirem."⁴ (El-Buhari, 1987:6/2692, hadis br. 6959)

Muhaddisi kažu da u prvom hadisu 'S imenom Allaha' znači *muste'inīne bizikrismiḥī.*, tj. tražeći pomoć i podršku spominjanjem Njegova imena (Abadi, 1995:7/196), a u drugom 'S imenom Allaha' znači *muste'inen billāhi ve bizikrismiḥī*, tj. tražeći pomoć i podršku s Allahom i spominjanjem Njegova imena (Abadi, 1995:6/139) i u trećem 'S imenom Allaha' znači *bizikrismiKe ahjā*, tj. spominjući Tvoje ime ja živim. (Abadi, 1995:13/266)

Raditi s imenom Allaha znači raditi s bereketom Allahovog imena, tražeći Njegovu pomoć. (Es-Sabuni, 2001:1/30-31) Japanski ekspert za vodu dr. Mesaru Imuti ustanovio je da prosječna voda posmatrana u kristalnom stanju ima nepravilan oblik jednog kristala. Ako se na tu vodu izgovori *BismillāhirRahmānirRahīm* taj oblik automatski postaje pravilan. A voda Zemzem je toliko blagoslovljena da već u sebi ima dva pravilna oblika kristala. (Kurdić, 2008:12)

Allahov poslanik, Muhammed, sallallahu alejhi ve selleme, kaže:

كل أمر لا يبدأ فيه بيسم الله الرحمن الرحيم فهو أجزم

"Svaki posao koji se ne počinje s Bismillom (bibismillāhi) krnjav je." (El-'Askalani, 1964:1/76.; Ibn Kesir, 1194:1/38.; El-Kurtubi, 1372:13/191) i:

كل أمر ذي بال لا يبدأ فيه بذكر الله وبيسم الله الرحمن الرحيم فهو أقطع

"Svaki važan posao koji se ne počne sa spominjanjem Allaha i sa *BismillahiRahmaniRahim* je neblagoslovljen."⁵

Upravo ovi hadisi potvrda su značenja Bismille 's imenom Allaha' jer je u njemu Allahov Poslanik, sallallahu alejhi ve selleme, upotrijebio prijedlog *bi* u istom značenju, tj. *bibismillāhi* - s Bismillom.

Nijet je nešto sasvim drugo što se tiče samog srca, a ne same radnje koju mi činimo. Tako kada s imenom Allaha učimo, polažemo ispit, vozimo auto, držimo predavanja, pišemo knjige, kosimo, jedemo, pijemo... mi prizivamo bereket Allahovog imena

⁴ (اللَّهُمَّ بِاسْمِكَ أَحْيَا وَأَمُوتُ) ALLĀHUMME, BISMİKE AHJĀ VE EMŪTU.

⁵ Hafiz Abdul-Kadir er-Rehavi u djelu "El-Erbe'in". Navedeno prema: Ez-Zebidi, 2005/1426:1/75.

na taj posao koji činimo, a da li je to i koliko 'radi' i 'u ime' Allaha neka svako pogleda u svoje srce pa će dobiti odgovor.

Ako i racionalno posmatramo, reći da radimo 'u ime' nekoga, znači njegovu odsutnost i udaljenost. Po islamskom vjerovanju Allah Uzvišeni je sveprisutan Svojim znanjem i manifestacijama: "On je Prvi i Posljednji, i Vidljivi i Nevidljivi; i On zna sve!.. On je s vama gdje god bili, i sve što radite Allah vidi." (Kur'an, el-Hadid, 3-4.) "Kad Allah stvara i vas i ono što napravite?" (Kur'an, es-Saffat, 96.) i konačno "Nema nikakve snage, niti moći osim s Allahom."

Naš vodeći arabista, Teufik Muftić, u svome Bosansko-arapskom rječniku kao prvo značenje sintagme *Bismillahi* navodi: 's božijim imenom'. (Vidjeti: Muftić, 1997:680)

Zanimljivo je da Turci, islamski narod koji je nama najbliži svojim kulturnim naslijeđem, prevode Bismillu 's imenom Allaha'.⁶

Stoga sve što radimo, radimo **u ime** Allaha, **radi** Allaha, **s Allahom** i **s Allahovim imenom** (*fillahi ve lillahi ve billahi ve bismillahi*).

Nakon uvida u naš rad, dr. Mejra Softić, profesor arapskog jezika na Islamskom pedagoškom fakultetu u Zenici, dala je slijedeći osvrt: "U prilog ovakvog mišljenja idu i argumenti čisto lingvističke naravi. Naime, kada se sa jezičkog aspekta analizira sintagma *BismillāhirRahmānirRahīm*, uvijek se ukazuje na to da je njezina semantička vrijednost mnogo šira od samog formalnog okvira. Svaki cjelovit iskaz podrazumijeva radnju i vršioaca radnje; što u formalnom, ali i u dosljedno semantičkom pogledu ovdje nije zastupljeno. Međutim, ima li se na umu činjenica da svaki musliman svoje aktivnosti (sve što čini) započinje Bismillom, onda se sasvim prirodnim (logičnim) nameće činjenica da ova sintagma, u potpunosti, implicira cjelovit iskaz tipa *ebde'u, ekūlu, ef'alu bizikrismillāhirRahmānirRahīm*. S obzirom na frekventnost upotrebe iskaza i razloge jezičke ekonomičnosti, prvi dio iskaza (radnja i vršilac radnje) se elidiraju zajedno sa waslom (hamza al-waṣl) pri čemu prijedlog *bi* preuzima visoku semantičku vrijednost istovremeno noseći i svoje osnovno instrumentalno značenje: s, sa, uz, tako da bi, s čisto lingvističkog aspekta, revidiranje dosadašnjeg prijevoda: U ime Allaha, Milostivog, Samilosnog, treba da glasi:

⁶ Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla, ili Rahman ve Rahim olan Allah'ın ismiyle.

Uz ime Allaha, Milostivog, Samilosnog ili s imenom Allaha, Milostivog, Samilosnog."

Prevođenje termina takva-luk

Na neadekvatno prevođenje pojedinih termina u našem jeziku skrenuo je pažnju i reisul-ulema dr. Mustafa Cerić na otvaranju Druge znanstveno-stručne konferencije *Sistem preveniranja socijalnog isključivanja mladih, u organizaciji Islamskog pedagoškog fakulteta, održanoj 10. novembra, 2007. u Zenici*. On se osvrnuo na prevođenje termina *takva-luk*, skrenuvši pažnju da korijen riječi, zapravo, ukazuje na prevenciju, odnosno pričuvanost i čuvanje. U samom Kur'anu taj glagol je preveden u spomenutom značenju, kao:

وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ

sačuvaj nas od Vatre; (Kur'an, el-Bekare, 201.; Ali Imran, 16)

قُوا أَنْفُسَكُمْ وَأَهْلِيكُمْ نَارًا

čuvajte sebe i svoje porodice od Vatre; (Kur'an, et-Tahrim, 6)

فَكَيْفَ تَتَّقُونَ إِنْ كَفَرْتُمْ يَوْمًا يَجْعَلُ الْوِلْدَانَ شِيبًا

kako ćete se, ako ostanete nevjernici, sačuvati Dana koji će... (Kur'an, el-Muzzemmil, 17), ali, u odnosu na Allaha, preveden je sa:

وَاتَّقُوا اللَّهَ

bojte se Allaha.⁷

Čuvati se nekoga ili nečega znači da je on/to tu negdje u našoj realnoj ili vremenskoj blizini.

Šejh Čolić je imao specifično razumijevanje i način prevođenja ovog termina. U jednom kontekstu, govoreći o potrebi za islamskom duhovnošću, on objašnjava:

"*Tesavvuf* nije misticizam, kako nam Evropljani sole pamet. *Tesavvuf* je stalna revizija, stalno čišćenje, stalno prečišćavanje svoga vjerovanja. *Tesavvuf* je defakto *takvaluk*, a *takvaluk* znači bezgrješnost, potpuna moralizacija čovjeka islamom. *Takvaluk* neki prevode kao bogobožnost, što je pogrešno. Bojanje Allaha i robovanje Njemu iz straha i kazne, znači prisilno robovanje i to se zove *ibadet*. To je šerijatska stvar. U *tarikatu* *takvaluk* nije po sili

⁷ Na 55 mjesta u Kur'anu.

robovanja, nego po sili ljubavi, po sili volje. Kod svake naše džamije, s jedne strane treba da bude *mekteb*, a s druge strane *tekija*. Što se u *Šerijatu* teoretiziralo, u *tarikatu* se realiziralo. Tarikat je zapravo šerijatski Šerijat... Prvo sam čitao *Ihjou ulumud-din*. Ovo djelo je *sufara* u *tarikatu*. Gazali je u svom djelu defakto realizovao *tarikata*... Islamski svijet je dobrim djelom evropeiziran, što će reći racionaliziran, tumači se i ispovijeda mozgovna vjera, a srčana vjera je zapostavljena... Tarikatski posao je da se omili vjera, da čovjek vjeru zavoli, a ne da ga uči kako se vjera praktikuje. U našim uvjetima svaki derviš, a pogotvo svaki hodža je dužan da nauči *tarikatski ilmihal* uporedno sa šerijatskim vjerovanjem. Jedno bez drugog ne može. Ne može mozak bez srca, niti može srce bez mozga. Ne može Šerijat bez tarikata, kao što ne može tarikat bez Šerijata.⁸ Ko je neprijatelj *tarikatu*, on je neprijatelj prosvjeti, jednoj posebnoj prosvjeti, duhovnoj prosvjeti. On defakto pasivizira vjeru, on je, kako se to kaže, umrtvljuje... Ja sam predlagao ranijem reisu-l-ulemi h. Jakubu ef. Selimovskom da se u medresama zavede uporedno, komparativno proučavanje *Šerijata* i *tarikata*, jer su to dvije osnovne kategorije... To bi trebalo biti praksa i na islamskim fakultetima. Na fakultetima islamskim i u Kairu, Mekki i Medini je ista situacija...⁹ Predstoji nam da prekinemo s takvom praksom i da priznamo da osim juristike islamske, *Šerijata*, postoji i šerijatski Šerijat, a to je *tarikat*." (Čolić, 1996:12-13)

Sročeni prijevodi

Primijetno je da nam djeca danas znaju napamet desetine ilahija i kasida i to je, hvala dragom Bogu, veliko dobro. Svi ti lijepi sadržaji imaju neku poruku i naputak.

Međutim, ako u mektebu ili na vjeronauci upitamo dijete za prijevod neke sure ili samo Euzubille i Bismille, iznenadit ćemo se koliko malo djece memoriše te prijevode. Vjeroučitelj ili muallim će vam odgovoriti da to djeca kratko pamte i zaborave. Zašto? Kao prvo takvi prijevodi su preapstraktni za djecu. I drugo oni nisu melodični i djeca ih jednostavno brzo zaborave, jer ih ne mogu pjevušiti za razliku od melodičnih ilahija i kasida koje daleko lakše pamte i još duže nose i čuvaju.

⁸ Podcrtao M. V.

⁹ Prema našim uvidima predmet *Duhovni odgoj* (TEZKIJA) trenutno se samo izučava na islamskim fakultetima u Parizu i Zenici.

S druge strane svi mi, prilikom slušanja i učenja Kur'ana, osjetimo neku čarobnu muzikalnost i melodičnost, te pravilnu ritmičnost čak i kod učača koji nemaju lijep glas. U djelima koja se bave tefsirskom naukom redovno se može naći poglavlje koje govori o kur'anskom *sedžu'* – kur'anskoj melodičnosti i ritmici koja je evidentna na završecima ajeta, tzv. *fāsilama*, množina *fevāsil*. (Vidjeti šire: El-Kattan, 1997:145-147. i Latić, 2001:141 i dalje) Ta kur'anska ritmika, između ostalih, jedan je od glavnih razloga što je tokom cijele povijesti bio veliki broj hafiza-nearapa.

Šejh Mustafa efendija Čolić (1921-2004) ponudio nam je, na našem jeziku, sročene prijevode kraćih kur'anskih sura (Čolić, 2001) i pojedinih invokacija koji se mogu pjevušiti i čija značenja je daleko lakše pamtiti, nositi i čuvati.

Tako rahmetli Šejh, npr., Euzubillu prevodi: *Allah, Allah, spasi me, u zaštitu uzmi me, od šejtana prokletog zavodnika opasnog*, ili Bismillu: *S Ismullahom*,¹⁰ *Svedobrim, Osobito Milosnim*.

Šejhov prijevod kelime-i-šehadeta prisutan je u udžbenicima za islamsku vjeronauku već desetak godina:

*"Srcem svojim vjerujem
Jezikom očitujem
Nema boga drugoga
Sem Allaha Jednoga.
Isto tako vjerujem
Jezikom očitujem
Muhammed je rob Bož'ji
I Poslanik posljednji."*

Sve je prepjevano, sve se može lahko naučiti i zapamtiti. Isti slučaj je i sa drugim Šejhovim prijevodima. Npr. prijevod Fatihe:

*Svaka hvala pohvala
Svevišnjeg je Allaha,
Svih svjetova Vladara
Sveopćeg Dobrotvora,
Milosnog Milosnika
Sveg i svačeg Vlasnika,
Robujemo mi Tebi
Molimo se mi Tebi!
Pomozi nam robovat'
I pravo Te vjerovat'!*

¹⁰ Ismullah – ime Allahovo.

*Uputi nas putu Svom
Putu Svome ispravnom,
Kojim idu vijesnici
I svi pravovjernici,
A ne putu grijешnika
Šejtana prokletnika,
Na koje se Ti srdiš
I u zabludi držiš!
AMIN, AMIN, EJ AMIN
JA ERHAMER-RAHIMIN!*

Nadamo se da će to naše nadležne institucije za izradu mektepskih i vjeronaučnih pomagala imati u vidu iz obzira prema pravu Časnog Kur'ana i radi dobrobiti naše djece.

Prevođenje i značenja termina *tefsīr*, *ta'bīr*, *te'vīl*

Ovdje bismo još osmotrili značenje nekih termina u kontekstu našeg rada *Metodologija tumačenja snova (te'vilu-l-ehadis) u svjetlu islamske tradicije* (Valjevac, 2008:), iz pretodnog Zbornika radova Islamskog pedagoškog fakulteta u Zenici. Naime, termini koji se u arapskom jeziku koriste za tumačenje snova su *tefsīr*, *ta'bīr*, *te'vīl*. Morfološki, to su infinitivi druge vrste glagola. Pored osnovnog tranzitivnog, ova glagolska vrsta ima značenje učestalosti i intenzivnog dešavanja glagolske radnje, odnosno značenje njenog kontinuiteta i produženosti. Tako glagol *fesere-jefsuru* u prvoj vrsti znači nešto otkriti, ispitati, objasniti i sl., a u drugoj vrsti *fessere-jufessiru*, iz koje je izveden infinitiv *tefsīr*, znači nešto ispitivati, otkrivati, objašnjavati, tumačiti, interpretirati i sl. Slično se ponašaju i druga dva infinitiva. To nam ukazuje na činjenicu da snove ne može tumačiti nestručna osoba, već da to treba biti stručna osoba (*lebīb*), sa iskustvom i kontinuitetom (*mu'abbir*) u tumačenju snova.

Također, prijevod poznate dove *Rabbi jessir* koji se ponavlja u ilimihalima za mektebsku nastavu i u udžbenicima za islamsku vjeronauku je donekle neadekvatan. Sva tri glagola upotrijebljena u toj kratkoj dovi su druge vrste i jedno od ispravnih značenja moglo bi da bude: *Rabbi, Rabbi, olakšavaj, ne otežavaj i sa dobrom završavaj!* Iako ova dova nije zabilježena u hadisima, ni od prvih generacija, ona ima veoma lijepo značenje.

Ova tri termina: *tefsīr*, *ta'bīr*, *te'vīl* uglavnom se koriste kao sinonimi u odnosu na tumačenje snova. Mi ćemo se malo

pozabaviti posljednjim jer je to kur'anski termin za tumačenje snova (*te'vīlul-ehādīs*). (Kur'an, Jusuf, 6. i 21)

Za nas je izvorno značenje *te'vīla* kakvim su ga razumijevali ashabi, drugovi Allahovog Poslanika, sallallahu alejhi ve selleme, i to jedan od najvećih mufessira iz generacija ashaba, tj. Abdullah ibn Mes'ud.

Kod ibn Mesu'da su sjedili neki ljudi. Među dvojicom je došlo do prepirke tako da su ustali jedan prema drugom. Jedan od onih koji je bio u blizini Abdullaha rekao je: "Zar neću ustati i narediti im pozitivno, a zabraniti im pokuđeno?" Drugi pored njega je rekao: "Brini se o sebi, jer Allah kaže: 'brinite se o sebi'¹¹." Čuvši ga Ibn Mes'ud je rekao: "Polahko! Još nije došao *te'vīl* ovog ajeta. Kur'an je objavljen kada je objavljen. U njemu ima ajeta čije je *te'vīl* bio prije nego što su i objavljeni. U njemu ima ajeta čiji se *te'vīl* desio u vremenu Allahova Poslanika, sallallahu alejhi ve selleme. *Te'vīl* nekih se desio neposredno poslije Vjerovjesnika, sallallahu alejhi ve selleme. U njemu ima ajeta čiji će se *te'vīl* dešavati od danas. *Te'vīl* nekih ajeta iz njega desit će se prilikom Časa neizbježnog (*sā'at*), prema onom što se navodi o Sa'atu. U njemu su i ajeti čiji će se *te'vīl* desiti na Sudnjem danu (*jevmelehisāb*), prema onom što je navedeno o Sudnjem danu, Džennetu i Vatri. Doklegod vam srca (*kulūb*) i htijenja (*ehvā*) budu jedinstvena, doklegod ne budete podijeljeni u frakcije i doklegod ne osjetite žestinu (*be's*) jedni drugih naređujte i zabranjujte, a kada vam se srca i htijenja razdvoje, kada se podijelite u frakcije i kada osjetite žestinu jedni drugih, onda /ostaje/ čovjek sam sa sobom i tada će doći *te'vīl* ovoga ajeta." (Ibn Kesir, 1194:2/150)

Na osnovu ove predaje može se zaključiti da bi značenje *te'vīla* u našem jeziku bilo: obistinjene, ostvarenje, realizacija, konkretizacija, manifestacija, primjena.

Upotreba riječi *te'vīl* u značenju ostvarivanja i realizacije svoju pravu dimenziju dobija u odnosu na tumačenje snova, tj. njihovo ostvarivanje. Jusuf, alejhis-selam, nakon što su mu roditelji i braća došli u Egipat kaže svome ocu Jakubu, alejhis-selama: "O oče moj, ovo je tumačenje moga sna (*hāzā te'vīlu ru'jāje*) nekadašnjeg." (Kur'an, Jusuf, 100), tj. njegovo ostvarenje i realizacija.

¹¹ Dio ajeta koji glasi: "O vjernici brinite se o sebi; ako ste na pravom putu, neće vam nauditi onaj koji je zalutao! Allahu ćete se svi vratiti i On će vas obavijestiti o onome šta ste radili." (Sura Ali Imran, 105)

O ovom značenju *te'vila* govori i profesor dr. Menna' El-Kattan u svojim *Studijama o kur'anskim znanostima (Mebāhis fī 'ulūmil-Kur'an)*. (El-Kattan, 1997)

On, između ostaloga, kaže da je *te'vil* dešavanje onoga o čemu se govori (*vukū'ul-muhberi bihī*), odnosno sama stvar o kojoj se govori kada se ona desi (*'ajnul-muhberi izā veka'*). *Te'vil* je samo postojanje, odnosno pojavljivanje značenja u realnom svijetu. Npr. Kada kažemo: "Sunce je izašlo.", *te'vil* toga iskaza je sami izlazak Sunca. (El-Kattan, 1997., Halilović, 2005)

U ovom značenju riječi *te'vil*, prema dr. Menna' El-Kattanu, najčešće se javlja u Kur'anu. (El-Kattan, 1997)

Zaključak

Dosadašnji prijevod Bismille sa "u ime Boga" je neodrživ iz lingvističkih i teoloških razloga. Prvi ozbiljniji kritički osvrt na ovaj prijevod dao je naš uvaženi šejh, Mustafa efendija Čolić (1921.-2004). Šejhova kritika ima, uglavnom, dogmatsku pozadinu, jer raditi "u ime Boga" znači imati vlastitu i nezavisnu energiju, snagu i moć, a raditi "s imenom Boga" znači biti rob koji nema vlastite snage, moći i energije (la havle ve la kuvvete illa billahi - Niko osim Svevišnjeg Allaha nema sopstvene akcije ni energije!) tj. biti rob koji sve radi s bereketom Imena Allahovog.

Nadalje, Turci, islamski narod koji je nama najbliži kulturološki prevode Bismillu 's imenom Allaha': Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla, ili Rahman ve Rahim olan Allah'in ismiyle.

Na neadekvatno prevođenje pojedinih termina u našem jeziku skrenuo je pažnju i reisul-ulema dr. Mustafa Cerić. On se, naime, osvrnuo na prevođenje termina *takva*-luk čija etimologija ukazuje na prevenciju, odnosno pričuvanost i čuvanje.

Nadalje, doslovni prijevodi su preapstraktni za djecu, a često i za odrasle. I drugo oni nisu melodični i djeca ih jednostavno brzo zaborave jer ih ne mogu pjevušiti za razliku od melodičnih ilahija i kasida koje daleko lakše pamte i još duže nose i čuvaju. Naš uvaženi šejh, Mustafa efendija Čolić (1921-2004) ponudio nam je, na našem jeziku, sročene prijevode kraćih kur'anskih sura i pojedinih invokacija koji se mogu pjevušiti i čija značenja je daleko lakše pamtit, nositi i čuvati.

Njegovi prijevodi bi, itekako, dobro došli kao inovacija u izradi mektepskih i vjeronaučnih pomagala.

Razumijevanje termina *te'vil* od strane ashaba ukazuje na značenje koje bi u našem jeziku bilo: obistinjenje, ostvarenje, realizacija, konkretizacija, manifestacija, primjena. Na ovo značenje

te'vila ukazali su i savremeni istraživači, kao što je dr. Menna el-Kattan i dr. Halilović Safvet.

Literatura

- Abadi, Š. (1995) *Avnul-ma'bud*. Bejrut: Darul-kutubil-ilmijje.
- Čolić, M. (1996) Intervju, Tarikat je, zapravo šerijatski Šerijat (intervju). U: *Preporod – islamske informativne novine*, septembar 2007. str. 12-13.
- Čolić, M. (2000) *Sa Bismilom a bez bismile*. Visoko: Tekija Šejh Husejn-baba Zukić, Hukeljići-Živčići (Fojnica).
- Čolić, M. (2001) *Sročeni ilmihalski tekstovi*. Visoko: Tekija Šejh Husjen-baba Zukić, Hukeljići-Živčići (Fojnica).
- El-Askalani, H. (1964) *Telhisu-l-habir*. Medina.
- El-Buhari, M. (1987) *Sahihul-Buhari*. Bejrut: Daru Ibn Kesir.
- El-Kattan, M. (1997) *Mebahis fi ulumil-Kur'an*. Kairo.
- El-Kazvini, M. (bez godine) *Sunemu Ibn Madže*. Bejrut: Darul-fikr.
- El-Kurtubi, M. (1372) *Tefsirul-Kurtubi*. Kairo: Daruš-š'ab.
- En-Nejsaburi, M. (1990) *El-Mustedrek ales-sahihajn*. Bejrut: Darul-kutubil-ilmije.
- En-Nejsaburi, M. (bez godine) *Sahihu Muslim*, Bejrut: Daru ihjait-turasil-islamijj.
- Es-Sabuni, M. (2001) *Reva'iuul-bejan – tefsiru ajatil-ahkam minel-Kur'an*. Bejrut: Daru ihjait-turasil-'arebijj.
- Eš-Šejbani, A. (bez godine) *Musnedu Ahmed*. Misr: Muessesetu Kurtuba.
- Et-Tirmizi, I. (bez godine) *Sunenut-Tirmizi*. Bejrut: Daru ihjat-turasil-arebijj.
- Ez-Zebidi, M. (2005/1426) *Ithafussadetil-muttekinge bi šerhi Ihjai ulumiddin*. Bejrut: Darul-kutubil-ilmijje.
- Halilović, S. (2005) *Osnovi tefsira*. Zenica: Islamska pedagoška akademija u Zenici.
- Ibn Kesir, I. (1994) *Tefsirul-Kur'anil-'Azim*. Kuvajt.
- Kurdić, Š. (2008) Umjesto predgovora. U: Ahmetspahić H., *Liječi se Zemzemom*. Zenica: Centre Culturel Islamique Luxembourg.
- Latić, DŽ. (2001) *Stil kur'anskog izraza*. Sarajevo: El-Kalem.
- Muftić, T. (1997) *Arapsko-bosanski rječnik*. Sarajevo: El-Kalem.
- Muftić, T. (1998) *Gramatika arapskog jezika*. Sarajevo.
- Valjevac, M. (2008) Metodologija tumačenja snova (te'vilu-l-ehadis) u svjetlu islamske tradicije. U: Sano K. et al., ur. *Zbornik radova Islamskog pedagoškog fakulteta u Zenici*. Zenica: Islamski pedagoški fakultet.

SOME DILEMMAS OVER TRANSLATION

Mensur Valjevac, M.A.

Summary

A good translation from one language into another is one of the most difficult intellectual as well as scientific challenges. With the development of language as a living tissue of every ethnic and cultural community there comes a need for occasional review, correction, addition and improvement of existing translations. In this paper, we deal with the translation of some phrases and terms from Arabic into Bosnian. Those translations appeared in some first serious works like the translation of the Qur'an and they remained "frozen" until these days. First comes the translation of *Bismilla* with the phrase "in the name of God" which can hardly be justified either from linguistic or Islamic point of view. In this paper, we try to open some questions and challenge our Arabic scholars and theologians.

Key words: Bismilla, takva-luk, formulated translations, Taffsir, ta'bir, te'vil.

بعض إشكالات الترجمة

منصور واليواتس

كلية التربية الإسلامية في جامعة زانيتسا

الخلاصة

من المؤكد أن من أصعب الأمور الفكرية والعلمية الترجمة الصحيحة الجيدة من لغة إلى أخرى. بما أن اللغة، كل اللغة، تتطور وتنمو تصبح الحاجة إلى تصحيح وإضافات الترجمات الموجودة قائمة. ويدرس هذا البحث ترجمة بعض التراكيب والمصطلحات اللغوية من العربية إلى البوسنوية. ظهرت تلك المشكلات مع أوائل إنجازات الترجمة الجادة، مثل ترجمة القرآن الكريم، وبقيت كما هي إلى يومنا هذا. وأكبر مثال لذلك ترجمة البسملة بطريقة معتادة ولا تكاد تكون تنسجم مع اللغة ومع العقيدة الإسلامية. ويهدف هذا البحث إلى طرح التساؤلات المعينة حول هذا الموضوع ودعوة المختصين في مجال العلوم العربية والشرعية لحل هذه المشكلات بشكل جذري.

المصطلحات الأساسية: البسملة، التقوى، الترجمات المقولة، التفسير، التعبير،

التأويل